

1973. — J. Kaufmann, *Zwölf berühmte Briefmarken*, Tel Aviv. — O. Hornung, *The Illustrated Encyclopedia of Stamp Collecting*, London-New York. — Lovrenc Košir, ideovy povudce poštovni znamky, *Filatelie* (Praha) 4, št.

22. — *Osterreichische Briefmarke*, Wien 1950. — Raziskovalno gradivo F. Kobala, ki ga hrani muzej v Škofji Loki. — Članki iz tujih revij in časopisov.

Dalibor Stoviček

ANTON GLOBOČNIK, NARODNI BUDITE LJ IN PIONIR JAMSKEGA TURIZMA

Letos praznuje Postojnska jama 160-letnico turističnega razvoja. Ob tem jubileju ni mogoče preiti mimo moža, ki je s svojim neumornim delom ustvaril temeljne pogoje za razvoj jamskega turizma. Ta mož je Anton Globočnik, človek, ki je v eni osebi združeval narodnega buditelja, juridičnega strokovnjaka, zgodovinarja, predvsem pa pionirja jamskega turizma.

Rodil se je 20. maja 1825 na Racovniku v Železnikih iz trdne slovenske družine Globočnikov. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. Tu se je pod vplivom ilirca Luke Jerana, s katerim je stanoval skupaj od 1841 do 1842, navzel narodnih idej in jim ostal zvest do smrti. Od tod je odšel na Dunaj kjer je v letih 1844 do 1848 študiral pravo. Pod vplivom Cigaleta in Kozlerja je prvič stopil v javnost kot taj-

nik dunajskega študentskega društva »Slovenija« in priobčil 5. aprila 1848 v revolucionarnem letu v imenu na Dunaj došli hrvatskih in čeških deputacij poziv na Slovence, naj delajo za »Zedinjeno Slovenijo«. Na podlagi kranjskega deželnega grba je skupaj s politikom Petrom Kozlerjem določil belo-modro-rdečo trobojnico kot slovenski znak in zastavo. Na slovanskem shodu v Pragi 1848 je skupaj z Vrazom po odhodu ostalih zastopal Slovence in dosegel, da se je shod izrekel za slovenski narodnopolitični program.

Kot pravnik-praktikant je 1848 služboval pri mestnem in deželnem sodišču v Ljubljani, že naslednje leto pa pri okrajnem kolegialnem sodišču v Kranju. Od tod je bil premeščen v Ljubljano kot praktikant pri deželnem sodišču, že 1851 pa je bil premeščen k županijskemu sodišču v Osijeku in nato 1855. leta kot okrajni sodnik v Stubico. Ko je leta 1857 nastopil službo okrajnega predstojnika v Čakovcu, se je tudi tu pokazal odločnega Slovana. Tedaj se je reševalo vprašanje pripadnosti Medjimurja. Bilo je to leto oktobrske diplome 1860, ki je obljubila avstrijskim in ogrskim narodom federalno ureditev države. Vnel se je politični boj med Ogri in Hrvati za Medjimurje, ki ga je ban Jelačić ločil od Ogrske. Globočnik se je z vsem slovanskim žarom udeležil tega boja na strani Hrvatov. Toda takrat so zmagali Madžari, Medjimurje je bilo priključeno zopet Madžarski in Globočnik je moral oditi iz Čakovca. Najprej je bil v letih 1861 do 1863 dodeljen deželni vladi v Ljubljani, od leta 1863 pa je vse do 1885 deloval v Postojni kot okrajni glavar.

Bilo je srečno naključje, da je prišel Globočnik v Postojno. Kot okrajni glavar je bil hkrati predsednik Jamske komisije pri Postojnski jami. Kot narodnjak je veliko storil za slovensko stvar. Kjer je le mogel, je podpiral naše ljudsko šol-

Anton Globočnik pl. Sorodolski (1825—1912)

stvo in narodno prebujanje. Z njim se začenja zlata doba jamskega turizma. Kot predsednik Jamske komisije si je prizadeval, da bi dobila Postojnska jama mednarodni sloves in ohranila svoje čudovite lepote nedotaknjene. Pri tem svojem delu pa je pogosto naletel na odpor vplivnih krogov. Z Globočnikom se je začela vrsta ukrepov za čim večje izboljšanje turističnih naprav v jami. Tako so leta 1864 na binkoštni ponedeljek jama prvokrat močneje osvetlili s petrolejkami in lučmi s solarnimi oljenkami.

Zaradi pogostih pritožb nad neurejenimi gostišči je leta 1864 sklical postojnske gostince, da se pogovore o smotni porazdelitvi turistov po obratih. V ta namen je dal natisniti reklamne plakate o gostiščih, ki jih je bilo takrat v Postojni sedem: Pri ogrski kroni, Pri levu, Pri črnem orlu, Trst, Ljubljana in Lebanova pivovarna.

Leta 1865 so na Globočnikovo pobudo izdelali novo udobnejšo pot na Kalvarijo (Veliko goro) in aprila vzdali v steno Plesne dvorane marmorno ploščo, posvečeno spominu prvega pospeševalca jamskega turizma Josipu Jeršinoviču Löwengreifu in raziskovalcu Postojnske jame dunajskemu speleologu Adolfu Schmidlu. Vse do leta 1866 so vstopali turisti v Postojnsko jama skozi vhod tik ob desnem bregu Pivke nad ponorom. Globočnik pa je dal z rečnimi sedimenti zadelan srednji vhod (danes izhod iz jame) izkopati, material pa nasuti pred jama, kjer je danes jamska ploščad. Vhod so zaprli z monumentalnimi kovanimi železnimi vrati z letnico 1866. Jamska komisija pa je sedaj začela tudi z živahno propagando. Izdala je velike letake, ki so jih postavili na vseh večjih avstrijskih kolodvorih, in sodelovala na veliki mednarodni industrijski razstavi v Parizu leta 1867. Tu so bili v

avstrijskem oddelku razstavljeni primerki človeških ribic in velik stalagmit z informativnim besedilom v francoskem, angleškem in nemškem jeziku. Prav tako pa je jama sodelovala na dunajski mednarodni razstavi, kjer je razstavljala jamske živali in več kapnikov, ki so jih nato poklonili dunajskemu Prirodoslovnemu muzeju. Že leta 1869 je izšel prvi pisani jamski vodnik v angleškem jeziku, prodajali pa so tudi prve spominčke iz Postojnske jame.

Postojnsko jama odlikuje izredno bogastvo kapnikov, zraslo na jamskih tleh. To dokazuje še danes, leta 1891 odkriti »Paradiž« (danes imenovan Lepe jame) in neturistični 800 m dolgi, »Pisani rovi«. Zaradi vedno večjega obiska so morali pota razširiti na škodo kapniškega bogastva. Pot do Kalvarije pa ni bila ravna in je bila za starejše ljudi utrudljiva. Tedaj je prišel Globočnik na idejo, zravnat jamska tla in zgraditi podzemsko železnico od vhoda do podnožja Kalvarije. Majhne dvosedežne vozičke so takrat še potiskali jamski služitelji; 16. junija 1872 je bila slovesna otvoritev prve take jamske železnice na svetu. Iz statističnih podatkov v arhivu jame pa je razvidno, da so se takega prevoza po jami posluževali le redki bogataši, saj je prvo leto potovalo z železnico le 176 oseb. Dve leti za tem je dal zgraditi v vhodni Veliki dvorani preko reke Pivke namesto lesenega železen most. Da bi še bolj odprl jama tujskemu prometu, je razširil ozko cesto med Postojno in jama ter ji dal sedanjo podobo. Na to razširitev še danes spominja v skalno steno vsekana letnica 1874. Pred jama in ob cesti do Postojne je dal nasaditi okrog 250 lipovih dreves, ki so delno še danes okras Jamske ceste.

Ko so leta 1879 na Dunaju ustanovili prvo jamarsko društvo na svetu, se je še povečalo zanimanje za raziskovanje slovenskega podzemeljskega sveta. Takrat se je Globočnik kot tajnik Jamske komisije povezal z vodilnim dunajskim speleologom Francem Krausom. Iz jamskega arhiva je razvidno, da se je Kraus ob velikih poplaval na slovenskih kraških poljih 1882 obrnil s prošnjo na Globočnika, da mu opiše naša kraška polja, še posebej Pivško kotlino in njene ponikalnice. Tako je postalo to Globočnikovo poročilo izhodišče za sistematično raziskovanje kraškega podzemlja Notranjskega krasa. Kmalu za tem, leta 1883, se je v okviru Nemško-avstrijskega planinskega društva v Trstu osnovala jamska sekcija »Küstenland«, ki se je lotila raziskovanja bre-

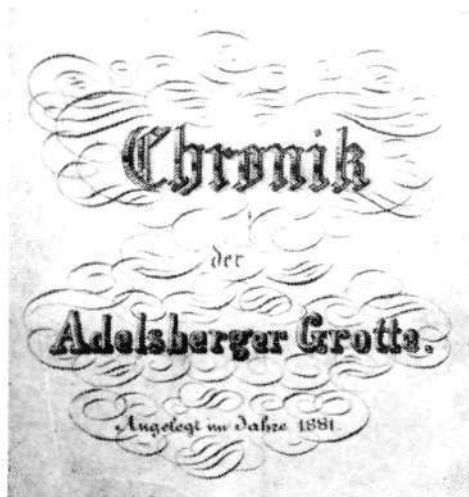

Spominska plošča v srednjem vhodu Postojnske jame

zen in jam v zaledju Trsta in vzela v zakup še neraziskane Škocjanske jame. Tako je bil na slovenski kras ne le v narodnostnem, ampak tudi v raziskovalnem pogledu dvojni pritisk, z Dunaja in Trsta. Ob vseh teh raziskavah so izhajala številna poročila in razprave v nemškem in pozneje delno v italijanskem jeziku, v katerih pa niti z besedico ni bil omenjen domačin, slovenski Krašovec, ki je služil tujcu za vodnika in opravljal ob raziskavah vsa težaška dela.

Ob tem je bil položaj zavednega Slovence Globočnika zelo zapleten. Na eni strani je moral kot avstrijski okrajni glavar zastopati koristi avstrijske vladne politike, kot predsednik Jamske komisije pa je skušal zbrati okrog sebe zavedne slovenske ljubitelje kraškega podzemlja. Kot tak je dal leta 1880 odstraniti v jami samo nemške napise in jih nadomestiti s slovenskimi, nemškimi in italijanskimi.

Znana je tudi Globočnikova propagandna pisemska dejavnost. Dopisoval se je s številnimi turističnimi jamami, šolami in muzeji, ki so se v vedno večjem številu obračali na Postojnsko jamo, naj jim pošlje primerke človeških ribic v znanstvene namene. Njegova zasluga je, da je Postojnska jama našla pot v številne znanstvene revije in šolske knjige kot simbol kraškega podzemlja. Poleg tega pa je začela izdajati Jamska komisija na njegovo pobudo reklamne plakate, ki so krasiли mnoge prometne javne lokale v Evropi.

Naslovna stran Globočnikove kronike Postojnske jame

Podjetni privatni kapital je začel spoznavati turistično vrednost Postojnske jame. Tako je leta 1874 zgradil podjetni Švicar Progler za takrat razkošen »Grand hotel«, prvi turistični gostinski objekt na slovenskem krasu. Takrat so se začeli nekateri na pobudo Proglerja zavzemati za to, da bi dobili v obliki posebnega konzorcija v zakup Postojnsko jamo. Ob tem poskusu se je Globočnik kot okrajni glavar in predsednik Jamske komisije postavil odločno proti, da bi jama le izkoriščali, ničesar pa vanjo investirali. Ob tem je znana Globočnikova izjava: »Vsekakor se moramo zavedati, da polagamo z upravljanjem Postojnske jame račune vsemu svetu in ne le koristim Postojne. Postojnska jama je last vsega človeštva, ki vidi v njej simbol podzemeljskega bogastva.«

Ko je začela v svetu prodirati električna razsvetljava, je bila prav Globočnikova ideja, jama električno razsvetliti. Po dolgih pogovorih s takratnimi dunajskimi elektropodjetji je dal napeljati takrat prvo električno napeljavo na Kranjskem in prvo na svetu v podzemlju. V svoji »Kroniki«, ki jo hrani Inštitut za raziskovanje krasa Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Postojni, je Globočnik zapisal: »Električna razsvetljava je postala resnica. 24. maja 1884 je bila končana inštalacija in je bila jama razsvetljena ob obisku gojencev reške pomorske akademije. Uspeh je bil briljanten. Ob prižigu elektrike se je pojavila pred njimi še nikdar videna slika kapniške lepote v vsej krasoti. 12 obločnih svetilk po 1400 sveč je osvetljevalo 6 najbolj markantnih točk v jami, Veliko dvorano, Plesno dvorano, Pralnico, razpotje pri Grobu, Razgledišče in Kalvarijo.«

Ob vseh teh uspehih lahko trdimo, da je bil Globočnik pionir jamskega turizma na Slovenskem. Jamska komisija z njim na čelu je bila matica, okrog katere so se zbirale vrste narodno zavednih turističnih delavcev, ki so 1883 ustanovili v Postojni »Turistično olepševalno društvo«, drugo po nastanku na Slovenskem. Iz istih vrst je tudi izšla pobuda za ustanovitev prve jamarske organizacije v slovanskem svetu »Antron« prav v Postojni, ki je nastala leta 1889, kmalu po odhodu Globočnika na novo službeno mesto.

Ko je leta 1885 po skoraj četrstoletju odhajal na mesto vladnega svetnika v Ljubljano, so se ga Postojnčani še dolgo radi spominjali. V znak zahvale za vse

ogromno delo, ki ga je opravil v Postojni, ga je trška občina 5. januarja 1886 proglasila za častnega občana in mu izročila diplomu z naslednjo utemeljitvijo: »S ponosom smete zreti na 22-letno plodnosno delovanje svoje v postojnskem okraju. Ni je ne le vasi tudi skoraj ne hiše, da ne bi okusila dobrohotnosti Vaše. Zlasti pa Postojna uživala je naklonenost Vašo in vsestranskih dobrot, na podlagi katerih se je razvijala, se razvija in se bode. Izvrstno pa kot svoje dete ste ljubili nje biser, svetovnoznano podzemeljsko nje čudo, Jamo, kar glasno oznanjuje prestrvarjeno nje lice ter sleherni nje notranji kotiček; — tu vse je Vaše delo, delo izborna, dovršeno!

Tudi v gospodarskem oziru, v šolskem in socialnem, povsod ste nam nepozabljivi dobrotnik!

Postojna hrani Vas zato v najboljšem spominu.«

Se posebej pristrčno so se od Globočnika poslovili učitelji postojnskega okraja, ki so, po njem spodbujeni, začeli zbirati zgodovinsko-geografske podatke za knjigo »Postojnsko okrajno glavarstvo«.

Za vse te zasluge je dobil po odhodu v pokoj leta 1890 plemiški naziv »Sorodolski«. Vendar pa si ni dal miru. Že 1891 ga je katoliška narodna stranka poslala v avstrijski državni zbor na Dunaju kot zastopnika gorenjskih in notranjskih mest in trgov. V državnem zboru je bil član obrambnega, justičnega, montanskega, upravnega, imunitetnega odbora, odborov za službeno pragmatiko, za državno računovodstvo ter permanentnega odbora za civilno-pravdni red. Leta 1896 je ta mandat odložil in se leta 1900 preselil k sinu Vladimiru na Dunaj.

Njegov življenjski opus pa ne bi bil popoln, če ne bi omenili še njegovega literarnega delovanja. Tako je že v Cigaletovi »Sloveniji« priobčeval članke in listke, pozneje pa se je omejil na juridične razprave in zgodovino. Tako je objavil številne razprave iz avstrijske zakonodaje, od katerih bi tu omenili le »Splošni repertorij zakonov in uredb« (1877) in »Pregled upravne in pravne zgodovine Kranjske dežele« (1888), seveda vse v nemškem jeziku. Se posebne zasluge pa ima v raziskovanju domače zgodovine. Tako je napisal »Zgodovinski pregled avstrijskega denarstva« (1897) v Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko pa je leta 1898 priobčil spomine na leto 1848 in na službovanje v Medjimurju. Leta 1867 je izdal obširno monografijo »Geschicht-

lich-statistischer Überblick des Bergortes Eisern« (Zgodovinsko-statistični pregled železarskega kraja Železniki).

Mnogo zaslug si je pridobil tudi za poživitev Muzejskega društva v Ljubljani, v katerem je bil po smrti Karla Dežmana predsednik. V društvu je uvedel mesečne sestanke z znanstveno in debatersko vsebino. Kot konservator Centralne komisije na Dunaju je narisal arheološki zemljevid Kranjske (izšel v Mitteilungen des Musealvereins für Krain 1889, 262).

Skoraj si ne moremo zamisliti, da je vse to ogromno delo ustvaril en sam človek, ki je črpal vse svoje sile iz narodne zavesti in spoznanja, da je treba slovenskemu človeku v takratni narodnostno zelo razgibani Avstriji ustvariti spodobno mesto med avstrijskimi narodi. Povsod se je pokazal kot poln človek in žel vsesplošno priznanje. Ko je umrl na Dunaju v starosti 87 let, si je za svoj poslednji počitek izbral Postojno; 5. marca leta 1912 je bil v Postojni veličasten pogreb. Na zadnji poti je spremila Postojna svojega častnega občana. Tu počiva v družinski grobnici. Hvaležno Turistično društvo Postojna je obnovilo že delno od zo-

Nagrobni spomenik na postojnskem pokopališču

ba časa načeti nagrobnik in mu polaga ob obletnicah smrti šopke cvetja na grob.

Dr. France Habe

Viri:

Arhiv Postojnske jame; Izvestja meščanske šole v Postojni 1912; Biografski

leksikon (Glonar); Š. Lapajne: *Aus der Chronik der Adelsberger Grotte, Laibach 1907*; F. Habe, Anton Globočnik — pionir slovenskega jamskega turizma (*Proteus, Glasilo Postojnske jame* 1977, I/8); R. Savnik, *Iz zgodovine Postojnske jame* (*Kronika VIII/2, 99—110*).

ZIVLJENJE, LIK IN DELO DR. ANTONA DERMOTE

»Skromna, a samozavestna gorenjska narava, ki se nikjer in nikoli ne rine v ospredje, toda povsod in vselej, kadar je treba, je mož na svojem mestu in to mesto je samo po sebi spredaj. Se ko sva bila sošolca na ljubljanski gimnaziji in sočlana v tedanji dijaški Zadrugi, sem občudoval globoko etično resnost in energijo, s katero je spopolnjeval svojo notranjost in se ukvarjal s problemi življenja in človeške družbe. Ni čuda, da je njegovega na stvarnost usmerjenega duha mikal ravno trezni češki narod s svojo trpko umstvenostjo. Mehkejšega slovenskega borca za resnico in pravico je oma-

mila Masarykova humanitarna filozofija. Na tem temelju je iskal resnice v sebi in pravilnega obračuna s svetom brez vsake fraze. Zato je njegov razvoj tako logičen in naraven, njegova beseda, naj jo je izrekel ali zapisal, brez doktrinarskih primesi ali strankarske slepote in njegovo življenje in delo skupna narodna vrednota.« S temi besedami se je v reviji *Slovan* poslovlil od dr. Antona Dermote slovenski pesnik Oton Župančič. V teh kratkih stavkih je zelo nazorno označil značaj in duhovni profil našega rojaka, ki mu ob 65-letnici prezgodnje smrti domači kraj na njegovi rojstni hiši odkriva spominsko ploščo.

V družini premožnega usnarja v Železnikih je Antonu Dermoti 1. januarja 1876 stekla zibelka in rojenice so mu naklonile bogate duhovne darove. Kot da bi ga oblikovala narava okrog njegovega rojstnega kraja, je bil Tone velike, koščene postave, trd in samosvoj na zunan, pa bistre glave in po značaju blag in pošten človek, brez sebičnosti in hinavstva. Po končani osnovni šoli se je vpisal na ljubljansko klasično gimnazijo, ki jo je končal leta 1896, potem pa se je vpisal na pravno fakulteto v Pragi, kar je bilo za tiste čase precej neobičajno nadaljevanje študija, saj so se slovenski maturantje v takratni Avstroogrski ponavadi odločali za študij na dunajski ali graški univerzi. Studentovska leta v Pragi so izoblikovala Dermotov idejni profil, tam je spoznal svoje somišljenike, s katerimi je kasneje izoblikoval posebno skupino intelektualcev, ki se je pridružila slovenski socialnodemokratski stranki, poslušanje Masarykovih predavanj pa je poglobilo njegov etični čut in smisel za drobno organizatorsko in prosvetiteljsko delo med ljudstvom. Iz kulturno in politično razgibane Prage se je Dermota po opravljenih študijah vrnil

